

БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ
БРОЙ 2
2014

BULGARIAN JOURNAL OF EDUCATION
VOLUME 2
2014

МЕТОДИЧЕСКИТЕ СХВАЩАНИЯ НА МИХАИЛ ГЕРАСКОВ (1874-1957) ЗА ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ¹

МАРИЯНА ИЛИЕВА

Mariyana Ilieva. MIKHAIL GERASKOV (1874-1957) METHODOLOGICAL CONCEPTS
OF LEARNING HISTORY

Abstract: Mikhail Geraskov is a distinguished Bulgarian educator from the first half of the twentieth century, who developed the scientific foundations of didactics and methodology of training. His work contributed a lot to the development of the Bulgarian pedagogy. The subject of scientific research is didactical conceptions and methodological conceptions of learning. The aim of the research paper is to presents his ideas about particular methods of teaching History. This paper focuses on his ideas about design, technology and methodological requirements for lessons of History. He believes that the appropriate methods are determined by the curriculum, set of educational goals and age characteristics, and capabilities of adolescents. In his methodical recommendations he focuses on teaching methods and forms that provoke students' activity. Comparative analysis with publications on the issues set for development of the Bulgarian pedagogic science and the actuality in the modern education system.

Ключови думи: образование, методика, история на педагогиката, преподаване, обучение

Keywords: education, design lesson, methods of teaching, classroom practice, historical pedagogy

Историческото познание за миналото на един народ е ценно. В резултат на наложената през 1945 г. политическа идеология са потънали в забравата някои личности от областта на педагогическата мисъл, които имат своето важно място в историята, а техните идеи биха били полезни за различните иновации в системата на образованието. Една от тези личности, дала своя голям принос за развитието на педагогиката, е Михаил

---

¹ Публикацията е посветена на 140 години от рождението на проф. Михаил Герасков.

Герасков (1874–1957), творил в периода края на XIX и първата половина на XX век.

Той е бил ерудиран учен с възрожденски дух и сърце, изпълнено със стремеж да даде всичко от себе си за науката педагогика и за призванието на учителската професия. Изследовател, който изразява ясна гражданска и професионална позиция и е последователен в нейната защита. Открито критикува и отстоява чрез аргументация своите възгледи. Със своята научна, преподавателска и обществена дейност М. Герасков дава своя голям принос за развитието на педагогическата мисъл в България и продължава започнатото дело за модернизацията на образователната практика през Възраждането.

Михаил Герасков е роден на 4 (17) октомври 1874 г. в гр. Берковица. През 1888 г. завършва трикласното училище в родния си град, а през 1891 г. – Ломското педагогическо училище с отличен успех. През същата година започва своята професионална кариера като учител. Непримириим в желанието си да получи по-високо образование, през 1906 г. заминава за Швейцария. В университета в гр. Цюрих е студент в специалност „Философия и педагогия“. Паралелно с това изучава политическа икономика, история, анатомия и антропология, психопатология, немска литература и др. На два пъти поради финансови затруднения той е принуден да прекъсва своето следване и се завръща в България, като работи като учител и инспектор. В продължение на една година издава сп. „Учителско дело“. През 1911 г. българският студент защитава успешно докторат с дисертация на тема „Нравствено възпитание според Хербърт Спенсър, с оглед на неговата морална философия и еволюционна теория“. След завръщането си в България през 1912 г. М. Герасков работи като прогимназиален учител в с. Мирково, където през военните години (Балканската война, 1912 г., и последвалата я Междусъюзническа война, 1913 г. – поясн. мое) за кратко е директор. Михаил Герасков проявява своята енциклопедичност, творческа индивидуалност и изключителна добросъвестност като български учител. В периода 1913–1921 г. работи в гр. Враца. Започва като учител по философска пропедевтика и по немски език във Врачанската девическа гимназия. Последователно е директор на мъжката и на девическата гимназия. През този период пише и ръководства по педагогика, по дидактика и по методика за нуждите на педагогическите училища, гимназиите и учителските институти. През юни 1920 г. той приема покана на министъра на народната просвета Ст. Омарчевски (1885–1941) за член на Учебния комитет, като взема дейно участие при написването на новия Закон за народната просвета. Но недоволен от отношението на БЗНС към учителите, той се завръща в гр. Враца като преподавател в новооткрития през 1921 г. Учителски институт за подготовка на прогимназиални учители, а през следващата учебна 1922 година е и негов директор. В периода 1923–1940 г. М. Герасков е преподавател в Софийския университет.

Като организатор и председател на Българския учителски съюз в периода 1900–1903 г. М. Герасков подчертава педагогическата свобода и творческия характер на професията, защитава гражданските права и издигането на личността на учителя. В своята обществена и научна дейност той винаги подчертава значението на учителя – неговата професия и личност, като го определя за основен фактор за успешното реализиране на образователните цели.

Научната продукция на М. Герасков е обемна и с разнообразно съдържание. Основните научни области, които обхваща, са педагогика, дидактика, методика на обучението, теория на възпитанието, педагогическа психология, училищно законодателство, история на световното и българското образование. Като член на академичната общност на Университета той дава своя голям принос за поставянето на началото на разработването на университетски курсове по методика на обучението по отделните учебни предмети. През 1922 г. излиза първото издание на книгата „Методика за първоначалното и прогимназиално образование”, която е ръководство за учащите се в учителските институти, педагогическите училища и за самообразование. Тя е посветена на методиката по отделните учебни предмети. Книгата е преиздавана последователно четири пъти, второто издание е през 1924 г., третото през 1928 г., а четвъртото – през 1942 г. Това е показател за добрата оценка, която се дава на труда на М. Герасков. Всяко едно издание е съобразено с училищната програма на българската образователна система и настъпилите промени в нея. Правят се допълнения, обогатяват се литературни източници, които авторът посочва във всяко издание. През 1946 г. книгата е публикувана под заглавие „Методика на учебните предмети в основното училище”. Този факт показва, че до средата на ХХ в. неговите идеи са високо ценени и оказват влияние върху останалите изследователи в тази област.

В началото на ХХI век българското училище е в търсене на концепция, отговаряща на социалните и личностните потребности. Пред образователната система стоят не малко дискуссионни въпроси, част от които са свързани с поставената образователна цел, учебното съдържание и методиката на обучение по история. Ефективното реализиране на качествено образование е обусловено от разработването на теоретични постановки, но в по-голяма степен от постигането им в практиката, което е труден и продължителен процес. В такива моменти се налага да насочим вниманието си към историята и да почерпим примери и идеи от педагогически мислители, работили в областта на проблематиката. В този смисъл, целта на настоящето историко-педагогическо изследване е да представи схващанията на М. Герасков за методиката на обучение по история в прогимназиалната училищна степен и да се изведат идеи релевантни на съвременността.

В своите методически схващания за обучението по отделните учебни предмети в прогимназиалната училищна степен М. Герасков насочва вниманието към формирането на умения за самостоятелна работа у подрастващите. В контекста на това са и препоръчаните методи, с които да се активира ученическата самодейност. Това според него е обусловено от възрастовите способности и въздействия не само за усвояването на знания, но и за провокиране на творчество от страна на подрастващите.

В началото при разглеждането на значението и целта на историята като учебен предмет М. Герасков обширно представя своето разбиране относно съдържанието на тази наука като група от различни факти, обхващащи всестранно обществения живот и развитие. Той подчертава, че историческите събития не се проявяват изолирано и за тяхното разбиране е недостатъчно само тяхното външно описание, а и обяснение и тълкуване, което е и задачата на учителя. Съществуват два основни начина спрямо критериите за обяснение на историческите събития и е важно учителят да ги разбере, за да предава историческите познания на учениците с ясно съзнание. М. Герасков представя двете основни концепции за третиране на историческите събития, а именно историческият идеализъм и историческият материализъм. Българският педагог изразява и своята позиция. Според него „умереният исторически материализъм”, който не отрича, а само счита за второстепенен фактор влиянието на идеите „дава най-голяма възможност” за по-обективно и по-широко обяснение на историческите събития. Той определя за най-подходяща прагматичната история, при която историческите събития се представят в причинната им връзка (Герасков, 1928, 68-69).

В своите разсъждения М. Герасков обширно представя значението на историческата наука. Тук ясно проличават идеите му относно формирането на народностното съзнание и синтеза личност – общество (по-подробно виж: Илиева, 2014). Схващанията му по отношение на изучаването на собствената история от всеки подрастващ са непреходни. В друг аспект самият той като творец смята за важно разглеждането на всеки един въпрос в исторически план, което е характерно за неговото цялостно творчество. Настоящото на един народ е резултат на миналото, приема той. При отделната личност организъмът е добре съхранен ако тя знае закономерностите на развитието му, пречките и полезното за развитието му, така е полезно всеки гражданин да има познания за факторите и пътищата, по които се развива обществото (Герасков, 1928, с. 69). По този начин, пише М. Герасков, има по-голяма вероятност младото поколение да не повтори грешките на миналото, а да даде възможност за проява, на това което е съдействало за неговото развитие и усъвършенстване. Неговите идеи имат актуално звучене. Той подчертава, че историческото познание е необходимо както за държавните ръководители, така и за цялото общество. Според него е погрешна мисълта, че историята е непотребна на обикновените

граждани. Напротив, посочва той, особено в съвременния свят е с голямо значение. Все повече се изисква по-голямо съзнателно участие в политическия, социалния и икономическия живот и борби. Всеки гражданин, за да е обществено полезен член, трябва да е притежател на умствени и морални качества. Необходимо е, пише той, обществото да познава своето развитие, страданията и успехите в миналото и да извлече поука за бъдещите си действия. На тази важна социална потребност отговаря училищното обучение по история. Според М. Герасков за правилното обществено развитие са важни и социалните добродетели като „разумна любов към отечеството, гражданска храброст, известна готовност към жертви и т.н.” (курсив на автора, пак там, с. 70). Историческите познания могат да са предпоставка за по-голяма стопанска връзка между отделните народи и за повече човешчина, за премахването на опустошителните войни и за стремеж към обединение. Историческото обучение оказва влияние върху материалното и формалното образование. Въздейства върху формирането на миогледа на подрастващия и върху развитието на гражданското, националното и общочовешкото чувство. Ученикът обогатява съзнанието и езика си с понятия и факти. Историческите събития предоставят възможност за обмисляне. Освен това те оказват влияние и върху развитието на фантазията. За постигането на образователната си функция, историческото обучение не трябва да е тенденциозно. Според него за издигането на благородни социални чувства и просветляване на съзнанието, трябва да се постави обективна и възвишена цел (пак там, с. 71).

На основата на обширния анализ, който М. Герасков прави за същността на историята и за ролята на историческото познание, той определя и целта на обучението по история, която се изразява с даването на верни познания за основните моменти от историческото развитие на собствения народ и на културното човечество, да се представи на ученика критерий за правилното разбиране на историческите събития и да съдейства за развитието на неговото гражданско и политическо съзнание, да формира у него стремеж към обществено обединение на човечеството. Той е убеден, че крайният резултат от постигането на тази цел е създаването на „положителен и трезвен исторически миоглед и висок идеал за бъдещото развитие на народа и човечеството” (курсив на автора, пак там, с. 71).

При избора на учебния материал М. Герасков посочва няколко специфични изисквания. Учебното съдържание, което трябва да заема основно място са историческите сведения за събития с “истинско-социален характер”, за успехите, борбите и страданията на народа. Определя за едностранчиво учебният материал да обхваща само събития от политическия и военен живот на дадено общество. Историческият учебен материал трябва да включва и факти за външната и вътрешната политика, за военните неуспехи и победи, и информация за политическите ръководители, за отделните личности и за цялото общество. Според него е необходи-

мо учебното съдържание да е съобразно с реализирането на подрастващите като бъдещи граждани. Принципът е да преобладават исторически познания за собствената държава и народ. Българският учен обосновава идеите си като посочва, че в прогимназиалната училищна степен се дават и исторически познания от общата история, защото националната история е част от общата, а ученикът трябва да завърши училището с закръглено историческо познание. В учебното съдържание трябва да са застъпени исторически факти и събития, изискващи по-задълбочено тълкуване и разбиране на взаимозависимостта им. Определя за правилен хронологически начин относно подреждането на учебния материал, като отчасти може да е застъпен и синхроническият начин. Според него историческият материал трябва да е подреден в два или три концентрични цикъла, както е в българската учебна програма – българската история е в три, а общата в два кръга (пак там, 73-76).

Българският учен поставя в обучението по история за основен синтетичния метод. За задълбоченото разбиране на историческите познания, за причините и следствията, е необходимо употребата на причинния анализ и сравнението. За формирането на общи понятия от областта на историята е важно в отделни моменти да се използват индуктивния и абстракционния метод (пак там, 77-78). Според него употребата на разказвателната учебна форма се налага като основна, а в отделни моменти на учебната единица се използва евристичната учебна форма. Формулираното от М. Герасков основно изискване към разказа на учителя е заложено и в съвременната методика, въпреки че това често е пренебрегвано. Разказът трябва да представя историческите познания обективно и да въздейства върху чувствата на ученика.

Основно изискване поставено от автора е при определянето на размера на методическата единица учебният материал да е „закръглен”. В своята предварителна подготовка учителят е необходимо да планира нагледните средства, които да използва в учебния урок. Ако има възможност за организирането на екскурзия да определи какъв обем от материала ще изложи и каква част от него остава за класната работа.

При разработване на учебната единица в клас М. Герасков следва своя модел на обучение, в който се обособяват четири момента – изясняване целта на урока, подготовка за преподаване на новия учебен материал, даване на новото знание, приспособяване и упражнение на придобитите знания (по-подробно виж: Илиева, 2014). На първо място се поставя целта на урока, а след това се преминава към подготовката за преподаване на новия учебен материал. В нея учителят прави кратко препитване на изучения материал, който е във връзка с новото учебно съдържание. С поставянето на въпроси той проверява какви знания притежават учениците във връзка с новия учебен материал. Възможно е при подготовката да се представи нагледния материал, но по-целесъобразно според М. Герасков е това да

стане в изложението. Историческата карта се представя в подходящия момент, а историческите картини след края на разказа, т.е. по-подходящо е употребата на учебните средства в изложението (поясн. мое). В изложението учителят представя новия учебен материал изцяло. Ако неговия обем е голям, той се разделя на части. Всяка отделна част се представя, след което се провежда препитване и разказване от страна на учениците. В прогимназията тази част може да е съвсем кратка и се акцентира само на най-важните и трудни места. След изложението на фактическия материал се прави причинен анализ на разказаното. Вниманието на учениците трябва да се насочи и към етическите и социални аспекти на историческите познания. За ясното схващане на учебния материал е важно извеждането на диспозиция. Тя може да се направи постепенно при разказа или при общото препитване. М. Герасков препоръчва историческите познания да не са претрупани с много дати и имена на личности и местности. В приложението се прави цялостен преразказ на новия материал от учениците. В тази част на методическата единица може да се представят оригинални произведения на исторически личности, или разкази, свързани със събития. Възможно е да се чертаят, рисуват или моделират карти (Герасков, 1928, 80-82).

В съвременната методика на обучението по история се акцентира на историческата наука и нейната дидактическа адаптация, съобразно възрастовите особености на учениците. Най-големият принос на М. Герасков в методиката на обучение по история е заложената от него идея за обективност при изложението на историческите факти и събития. С това, от една страна, се формира толерантност, обективност и критичност, а от друга – морална отговорност и баланс между националните и хуманните нравствени ценности. Паралелно с това изграждането на свободна гражданска личност със съзнание за европейска и национална идентичност. Днес методиката на този учебен предмет се стреми към баланс между българското историческо съзнание и възгледа на съвременните европейски нации като общност на граждани (Радева, 2006, с. 6). Усвояването на системно свързани факти, които са обединени от хронологията и осмислените вътрешни връзки и взаимозависимости е само първото познавателно действие. Писмените работи върху историята на ежедневието се оценяват като по-високо равнище на уменията за осмисляне на миналото (Шопов, 1996, с. 154). Самостоятелната работа според възрастовите характеристики като изработване на план, извличане на информация от исторически извори, отговор на познавателни задачи за разкриване причинно-следствените връзки в историята са една малка част от възможностите за реализация на принципа активност и самодейност в съвременното училище (Радева, 1997, с. 6). Подчертава се работата на учениците с исторически извори. М. Герасков също препоръчва за работа с документи в етапа на приложението от учебната единица. Последователен

в своите възгледи той отдава значение на активната дейност на учениците в обучението.

В заключение следва да се посочи, че големият творец М. Герасков изпреварва своето време защото в голяма степен неговите идеи имат съвременно измерение. В методическите си възгледи за обучението по история той отстоява позицията си за приложението на методи, с които да се стимулира ученическата самостоятелност и спазването на връзката между отделните науки в обучението по отделните дисциплини. Особено актуална е идеята му относно изискването да се търси правилно баланса между българското историческо съзнание и възгледа за съвременните европейски нации като общност на граждани. С това се въздейства върху изграждането на правилна историческа и настояща социална позиция на подрастващите. В основната цел на образованието е заложена идеята за формирането на личност с морални и социални качества, и светоглед, отстояващ себе си и своята национална идентичност. В този смисъл неговите идеи имат своята релевантност в съвременната образователна практика.

ЛИТЕРАТУРА

1. Герасков, М. (1928): Методика на първоначалното и прогимназиалното образование: Ръководство за учащите се в учителските институти, педагогическите училища и за самообразование. Враца.
2. Илиева, М. (2014): Михаил Герасков (1874-1957) – модерният педагог. София.
3. Радева, М. (1997): История 11 клас. Книга за учителя. София.
4. Радева, М. (2006): Книга за учителя по история и цивилизация. София.
5. Шопов, Й. (1996): Методика на обучението по история. Теория и образователни технологии. Благоевград.

Гл. ас. д-р Марияна Илиева
Софийски университет „Св. Климент Охридски”
Факултет по педагогика
E-mail: m_i.ilieva@abv.bg